

JEZIK U PRAKSI

О ТРАНСКРИПЦИЈИ АРАПСКИХ ИМЕНА У СРПСКОХРВАТСКОМ ЈЕЗИКУ

ИСМЕТ СМАИЛОВИЋ

Педагошка академија, Бањалука

UDK 808.61/62-313.4 (= 927)

Стручни рад

Примљен: 21. маја 1982.

Прихваћен: 20. јула 1982.

Једно од најтежих и још коначно неријешених питања наше правописне и ортоепске норме јест питање изговора и писања арапских властитих имена. Откако се почела утврђивати правописна норма нашег књижевног језика па до данас, дакле, око 150 година, ниједан наш правописни систем, па чак ни онај најновији из 1960. године што га је израдила врло ауторитативна Правописна комисија, није томе посветио одговарајућу пажњу. Не би добро било рећи да је такав пропуст учињен због несхватања важности таквог питања. Раније наши правописци (Иван Броз, Драгутин Боранић и Александар Белић) заобилазили су то правописно подручје, вјероватно, из ових разлога:

а) Наше политичке, економске, трговачке, привредне и културне везе с арапским земљама, од којих већина није имала своју независност и самосталност, нису биле развијене или нису уопће постојале, па до наше земље и нашега језика није ни допирао највећи дио арапске антропономије и топонимије, изузев малог броја класичних примјера из опће историје, географије и неких других научних области који су својим облицима традиционално устаљени у нашем књижевном језику и правопису. Овдје не узимамо у обзир нашу муслиманску антропонимију арапског поријекла, која је у прошлости путем исламизације адаптирана посредовањем турскоосманског језика, јер такви адапциони узуси нису никад ни стварали правописне дилеме и потешкоће.

б) Код нас је све до недавно био већ устаљен један поједностављен тип транскрипције арапских имена који је створио своју становиту традицију, па се привидно готово није ни осјећала потреба да се правописном нормом у ту област уноси одговарајући транскрипцијски систем с егзактнијим захтјевима у односу на одсликавање оригиналног изговора арапских имена. У вези с тим Срђан Јанковић каже: »У прошлости, и то скорашњој, код нас је био широко практи-

кован један знатно поједностављен тип транскрипције арапских имена, чији су заступници били они који су познавали оријенталне језике и бавили се њима. Овај тип транскрипције није се употребљавао само у стручним круговима него и шире. Он је толико био одомаћен да је представљао једну врсту неписане конвенције.¹

ц) Аутори наших ранијих правописа били су свјесни да је правилна транскрипција арапских властитих имена врло сложен посао јер захтијева добро познавање не само арапског већ и познавање ортеопије арапског књижевног језика, а угледање у томе на енглеску, француску или њемачку правописну праксу не би долазило у обзир због разлике у правописним системима нашега и енглеског, односно француског или њемачког језика. Зато је било пожељније не утврђивати никакве правописне норме у том подручју, него самостално, по властитим критеријима, стварати нову норму и мијењати традиционално устаљене домаће навике.

Ако су ови наведени разлози донекле оправдање и објашњење што наши ранији правописци нису посвећивали пажњу транскрипцији арапских имена, тешко је схватити и разумјети зашто Правописна комисија 1960. године није попунила такву важну празнину, тим прије што су се у вријеме њезина рада на изради заједничког правописа српскохрватског књижевног језика (1955—1960) наше политичке и културне везе с арапским земљама врло интензивно развијале, па се на страницама наших дневних листова и у осталој штампи појављивао велик број разноврсних арапских антропонима и топонима, наравно, у веома неуједначеној, недоследној, па и неправилној транскрипцијској форми. Због тога се у стручној штампи у то вријеме (у загребачком часопису *Језик*) појавило неколико расправа о транскрипцији арапских ријечи и властитих имена у нашем језику (Алија Селмановић, Далибор Брозовић и Исмет Смаиловић), али ни то није утјецало на Правописну комисију да о томе питању каже своју ријеч.

Не улазећи сада у хипотетичне разлоге зашто је учињен такав пропуст, чињеница је да је после израде Правописа српскохрватскога — хрваткосрпскога књижевног језика 1960. године питање транскрипције арапских властитих имена постало још актуелније, а његово рјешавање ургентније, јер су то захтијевале наше свакодневне практичне потребе у средствима јавног обавјештавања, у публицистици, у штампаним материјалима за широку употребу итд. Да би се колико-толико дала основна оријентација у транскрипцији арапских имена на нивоу правописне норме, побринули су се Светозар Марковић, Мустафа Ајановић и Звонимир Диклић, аутори *Правописног приручника српскохрватског-хрваткосрпског језика*, што га је издала сарајевска »Свјетлост« 1972. године. Премда по мишљењу нашег

¹ Срђан Јанковић — *Имена и називи из арапског*, Правописне теме IV (Транскрипција и адаптација страних имена), Институт за језик и књижевност у Сарајеву, Одјелјење за језик, Радови VII, Сарајево, 1980 (стр. 17).

познатог арабиста Срђана Јанковића у њиховим датим рјешењима »постоје одређене слабости у виду становитих недоследности, погрешних интерпретација или недостатака бољих увида у проблеме, но све се то односи више на детаље неголи на основне поставке«. ипак је по његовој оцјени овај Правописни приручник својим начелним ставовима дао у основи правилну оријентацију у транскрипцији арапских имена. »У њему је први пут код нас у једном стручном приручном дјелу обрађена транскрипција арапских имена. Мора се одати признање ауторима, који су — мада ниједан од њих није арабист — успјели, ослонивши се на досадашња искуства, да из фонда постојећег материјала израде начелне ставове који су значили евидентан прогрес у односу на дотадашњу праксу. Ти ставови, онако како су формулисани, дали су у основу правилну оријентацију у транскрипцији арапских имена. Ту је прије свега став да се арапска имена пишу фонетски, затим ставови у промјени арапских имена у нашем језику, те у основи коректна транскрипцијска вокализација у већини примјера«. ²

На основу овакве компетентне оцјене могло би се помислити да су у нормирању транскрипције арапских имена аутори Правописног приручника углавном добро урадили највећи дио посла и да је потребно још само поправити одређене слабости, отклонити становите недоследности и погрешне интерпретације па ће питање транскрипције арапских имена коначно бити брзо ријешено. Међутим, расправе о том сложеном питању настављају се даље, читав проблем се захваћа шире и комплексније, предлажу се становита рјешења, али уједначени ставови за коначну норму још нема. Најзначајније прилоге рјешавању ове сложене проблематике дали су Дарко Танасковић (*Писање арапских речи у српскохрватском језику*, Наш језик, XXI/4—5, Београд, 1975), Митар Пешикан (*Транскрипција арапских имена у светлу наше правописне и језичке норме*, Наш језик, XXI/4—5, Београд, 1975. и *Напредак у стручној обради писања арапских имена код нас*, Наш језик, XXV/3, Београд, 1981), а посебно Срђан Јанковић (*Имена и називи из арапског*, Правописне теме IV, Транскрипција и адаптација страних имена, Институт за језик и књижевност у Сарајеву, Одјељење за језик, Радови VII, Сарајево, 1980). Њихови радови, а нарочито рад (у ствари опширна, темељита и научно аргументована студија) Срђана Јанковића, јасно показују сву сложеност ове проблематике и у исто вријеме у каквом је стању и на каквом је нивоу транскрипција арапских имена у нашој језичној и правописној пракси. Такво стање Танасковић је с пуним правом назвао хаотичним, јер се транскрипција арапских ријечи и имена »врши прилично стихијски и неодговорно«. ³

Наравно, и Танасковић, и Пешикан, и Јанковић дали су своје приједлоге са стручним образложењем како треба транскрибирати

² Срђан Јанковић — наведено дјело, стр. 26.

³ Дарко Танасковић — наведено дјело, стр. 241. и 242.

арапске антропониме и топониме, али каква је практична корист од тих добрих приједлога кад они још немају снагу језичне и правописне норме, па се у нашој дневној штампи арапска имена и даље транскрибирају без икаквих утврђених правила, произвољно, недоследно, неуједначено, искривљено, а врло често и сасвим далеко од правог изворног облика. Тако Пешикан наводи примјере: »на Абдуса Сатара«, »председника Зибура Рахмана« (Политика, 11, 14. и 15. XI и Нин, 15. XI 1981. г.), »Муџибуровој кћерци«, »у сенци два убијена лидера Зибура и Муџибура Рахмана«, »гласао сам за Сатара због Зије« (Нин, 22. XI 1981),⁴ а права имена тих политичара јесу: Абдел Сатар, или Абдесатар, односно Абду Сатар (зависно да ли је члан асимилиран или није) Зија ел Рахман, или Зија ер Рахман, односно Зија ур Рахман, Муџиб ел Рахман, или Муџиб ер Рахман, односно Муџиб ур Рахман.

Какво шаренило, какве недоследности и какве неправилности постоје и данас у дневној штампи у вези с транскрипцијом арапских имена, показују и ови примјери, узети само из неколико овогодишњих априлских и мајских примјерака сарајевског Ослобођења и београдске Политике. У сарајевском Ослобођењу од 21. IV 1982. на 1. стр. стоји *Бењахија*, а 5. V 1982. такође на 1. стр. налазимо *Бењахја*. Срђан Јанковић је навео чак и примјер *Бењјахија* (Политика од 27. IV 1979. стр. 4).⁵ Умјесто свега тога требало је да буде *Бен Јахја*. У нашим новинама, готово без изузетка, налазимо име алжирског председника као *Шадли Бенцедид*, а требало би према књижевном облику да буде *Шазили Бен Цедид*, или према магрибској форми *Шадли Бен Цедид*.

Имена с одређеним чланом пишу се врло различито и недоследно. Тако налазимо овакве примјере: *Хафез Ел Асад* (Ослобођење, 17. IV 1982, стр. 2), *Хафез ел Асад* (Ослобођење, 5. V 1982, стр. 2), *Хафез Асад* (Ослобођење, 19. IV 1982, стр. 2), *Анвар ел Садат* (Политика, 27. IV 1982, стр. 3), *Хабиб ал Шати* (Ослобођење, 7. V 1982, стр. 2. и Политика, 7. V 1982, стр. 5), *Камал ел Малак* (Политика, 9. V 1982, стр. 7), *Мохамед ал Касим* (Политика, 9. V 1982, стр. 3), *Мохамед Бен Салман ал Калиф* (Политика, 7. V 1982, стр. 4) и сл. У свим наведеним и сличним примјерима арапски одређени члан требало би писати само као *ел*.

Колико недоследности, колебања и неуједначености може бити у транскрипцији сложеног арапског имена, показују ови примјери из Политике од 12. IV 1982. на стр. 4, а сви су узети из истог чланка. Ту налазимо: *Таффик Абдел Хаи*, *Таффика Абдела Хаија*, *Тэффику Абдул Хаију* и *Абдел Хаију*, а то име у правилној транскрипцији требало би писати *Тауфик Абделхај*, или *Тауфик Абдулхај*.

А што да кажемо за велики број примјера који су се с погрешном транскрипцијом готово усталили у нашој дневној штампи, зах-

⁴ Митар Пешикан — *Напредак у стручној обради писања арапских имена код нас*, Наш језик, XXV/3, Београд, 1981. стр. 169, 177.

⁵ Срђан Јанковић — наведено дјело, стр. 35.

ваљујући највише угледању на енглеску, француску или њемачку транскрипцију, као да ми не можемо транскрибирати арапска имена својим графијским системима, и латиничким и ћириличким, а у складу с нашим ортографским нормама! Тако налазимо: *Калед* или *Калид* умјесто *Халид*, *Хафез*, умјесто *Хафиз*, *Мохамед* умјесто *Мухамед*, *Гадафи* умјесто *Казафи*, *Јасер* умјесто *Јасир*, *Салех* умјесто *Салих*, *Касем* умјесто *Касим*, *Хосни* умјесто *Хусни*, *Мубарак* умјесто *Мубарек*, *шејк* умјесто *шејх* итд., итд. Је ли нам то збиља потребно и зашто показујемо своју немоћ или немарност да својим графијским знаковима, ћириличким и латиничким, коректно транскрибирамо све што нам долази из арапског језика!?

Неко ће можда рећи да су погрешни облици појединих арапских имена код нас већ уобичајени па их не треба мијењати, односно поправљати. Не бисмо се могли сложити с таквим оправдањем, изузев ако се ради о географским називима које смо давно примили у свој књижевни језик посредним путем (нпр., *Јордан*, *Алжир*, *Оман*, *Картум* итд.), или о малом броју класичних антропонима (нпр., *Осман*, *Омер* и сл.). Све се може поправити, и треба поправити, ако је то у интересу научне истине, и док није грешка постала правило, односно правописна традиција. Доскора су се кинеска имена у нашој штампи транскрибирала највећим дијелом погрешно, па је постало уобичајено да се пише, нпр.: *Мао Це Тунг*, *Чу Ен Лај*, *Хуа Куо Фенг*, *Тенг Хсиао Пинг* и сл., а данас видимо да се стање у том погледу поправило, па налазимо: *Мао Цетунг* или *Мао Зедунг*, *Чуо Енлаи* или *Цоу Енлај*, *Хуа Куофенг* или *Хуа Гуофенг*, *Тенг Сјаопинг* или *Денг Сјаопинг* и сл.⁶ Зашто се то не би чинило и с транскрипцијом арапских имена?

Овдје би се могло поставити питање: »Ко у новије вријеме први почиње погрешно транскрибирати страна имена и ко такве погрешке понавља, па тиме у јавности ствара погрешне ортоепске и правописне навике, које ће неко касније бранити као устаљену ортографску традицију?« Без сумње, то су у првом реду они новинари и дописници новинских агенција који не познају оријенталних језика (у овом случају арапског), па се, у недостатку наше правописне норме за транскрипцију оријенталних ријечи и имена, угледају на западноевропску, најчешће енглеску транскрипцију. Њихове транскрипцијске грешке из истих разлога не поправљају ни лектори, који прије штампања прегледају све текстове, и тако се свакодневно у средствима јавног обавјештавања арапска имена и остале ријечи појављују у погрешном или деформираном транскрипцијском облику. Наравно, сви они који не знају арапски језик прихватају такве облике као исправне, односно као норму, и на тај начин погрешна транскрипција постаје устаљена правописна навика, а касније и традиција.

⁶ Дејан Разић — *Транскрипција и адаптација имена из кинеског језика*, Правописне теме IV (Транскрипција и адаптација страних имена), Институт за језик и књижевност у Сарајеву, Одјељење за језик, Радови VII, Сарајево, 1980.

На све ово новинари и лектори могли би с пуним правом рећи отприлике ово: »А што да радимо и како да радимо кад у нашем правописном ситему немамо утврђених норми за транскрипцију арапских, а ни других оријенталних имена? Оно што се у новије вријеме пише о транскрипцији арапских имена у стручној и научној литератури, то је само тражење најбољих рјешења, понуда разноврсних приједлога иза којих стоји одговарајућа аргументација, то је врло добар пут ка усаглашавању неуједначених ставова, оправдано указивање на потребу што хитнијег утврђивања правописне норме, али све то још није коначно утврђена норма која обавезује као и све остале постојеће правописне норме.«

Такав њихов претпостављени одговор само привидно и формално може бити донекле оправдање за постојеће стање у вези с транскрипцијом арапских имена, али не и разлог да се такво несређено стање и даље одржава. Истина је да доскора нисмо имали готово никаквих системских рјешења за транскрипцију арапских ријечи и имена, али је такођер истина да су наши арабисти и сербокроатисти понудили доста добрих рјешења из те области (Срђан Јанковић, Дарко Танасковић, Митар Пешикан, Теуфик Муфтић у посебним радовима, те Светозар Марковић — Мустафа Ајановић — Звонимир Диклић у Правописном приручнику), која су потпуно прихватљива и за једне и за друге. Истина је да у неким питањима међу њиховим приједлозима има још неусаглашених ставова и дублетних рјешења, али је и истина да је број таквих питања релативно мали и да због тога не треба сумњати да ће сав посао око рјешавања такве сложене проблематике бити недовршен и доведен у питање. Истина је да сва њихова понуђена рјешења још немају снагу званичне правописне норме, али је и истина да уз мало добре воље могу бити добра конвенција док их не санкционира и званични правопис.

Дакле, требало би што прије отпочети у пракси уједначавање транскрипције арапских имена према оним рјешењима и правилима гдје су се потпуно сагласили наши споменути стручњаци за арапски и српскохрватски језик. У оним случајевима гдје се још нису потпуно сагласили, или су предложили дублетна рјешења, требало би прихватити једно од предложених рјешења, без обзира које и чије, јер је свако од њих боље од властите нестручне произвољности или угледања на западноевропску транскрипцију. Пошто свим нашим новинарима и лекторима нису увијек доступни радови у којима се налазе усаглашена и неусаглашена рјешења наших стручњака за транскрипцију арапских имена, то би било потребно да се редакцијама наших дневних листова што прије достави преглед таквих рјешења, с препоруком да се по њима и поступа. А ко то треба да учини? Чини нам се да су за то најпозванији наши институти за српскохрватски језик, а особито Институт за језик и књижевност у Сарајеву и Институт за српскохрватски језик у Београду, јер се у њиховим публикацијама о овој важној и сложеној проблематици најтемељитије и исправљало, уз доношење најбољих приједлога и рјешења.

Остваривање овог приједлога, као и осталих сугестија које су изнесене у овом прилогу, не би требало да зауставе сумње у њихов успјех, јер уз добру вољу треба све учинити како би се остварио нама свима заједнички циљ, а то је, као што каже Митар Пешикан, »да се што пре заустави хаотична произвољност у транскрипцији арапских имена, која већ наноси велику штету нашој језичкој култури и озбиљно омета служење стручним приручницима, као и наставну и информативну делатност.«⁷

Писма Кирилицом писаних арапских назива у правопис српскохрватских и турскохрватских повеља и писана XII и XIII века, Филозофски факултет у Новом Саду, Институт за јужнословенске језике Нови Сад, 1981.

У оквиру пројекта Историја српскохрватског народног и књижевног језика, који се ради у Институту за јужнословенске језике у Новом Саду, урађени је монографија о правопису повеља и писана писаних Кирилицом у току 12. и 13. вијека.

Како повеље и писма представљају материјал од посебног значаја кад је у питању проучавање врло давне језичке прошлости, аутори монографије желили су да истраже правопис тих докумената што је у нама сачуваних према свега развоја правописа српскохрватског језика; с једне стране, те што је то добро проучен правопис омогућаје лакше читање, што је један и најважнији предуслов за поуздану и прецизну језичку анализу; с друге стране.

Пред ауторима се као главни проблем издвојио избор материјала за проучавање, и то избор оних текстова који ће истовремено послужити као подлога за ово истраживање, као и за истраживање палеографских и језичких својстава, што ће бити предмет истог се рада.

Аутори су изабрали своја опредељена дела класификацију докумената према оригиналности (оригинални списи, прелици, преводи).

О документима се изјасно и позико о географској проширености и о писанима, да се детаљно раздвоје нешто утврђивања поријекла докумената, што није само изреч нејединствености и вредности аутора ове монографије, већ истовремено објављена методичка шема будућим истраживачима на овом и сличним питањима.

Пошто се утврде типична писма, може се тражити на првобитне претпоставке изјаве од посебног значаја.

Све дајаве према се у документима из Радике, Хума, Босне, Дубровника и Далмације. У документима из Радике имамо доста подгрупа: манастирске даровнице и остале врсте докумената, с напомена да је рашки материјал најобимнији.

У монографији су разматрани следећи проблеми: правопис групе Ја, групе Ја, то, писмање сугласника Ј, А, писмање сугласника Ђ, сугласника Ђ, мома, р, мома, а, писмање префиканих слова, писмање јери,

⁷ Митар Пешикан — *Напредак у стручној обради писања арапских имена код нас*, Наш језик, XXV/3, Београд, 1981. стр. 180.